

10383

10383

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK
UPPSALA

Landsmålsarkivet

Medelpad

Haverö sn

10383

Andersson, T. 1936.

ULM: fräjel. M. 25 jaktens och fiskets
betydelse för huskiltningen. 20 bl. 4:

Kopia från Isosf, Acc.nr 10383. T. Andersson, MED

Uts. Källägget om ragesmännen i brevetdrag.

Medelgrad.

Flaverö², sn.

Även Bergsjö?

Hr 5-19.

Jaktens och fiskets betydelse för hushållningen.

I Allmänna uppgifter.

"Nå, de vet'n, att fattit e folk, som bodde för se (dog sig ned) borti skojjen, hadde no fiske te reda se på, i fägget i socke, då dom feck gå var som helst. Nu får dom fell int' då längr."

Den fattigare delen av befolkningen livnärde sig uteslutande på jakt och fiske under äldre tid. Skogen var rik på matnyttigt vilt. "Jaga gjöke man, då de fattes. Å dom va så säker, dom skull få då på'n gång. Å äljkunnor hadde dom." Det fanns gott om älq, och som byte var den eftertraktad för det mycke na köttets skull. "Dom jaga mytje på vän, då

de vårt skara, för då kunne int åljon ta se tenna.
Då kunne dom ski ett'n å skot'n. Dom kun ji se
ilag flere stycken, å då kunne dom va borte i flere
daga."

"Å harsa kunne dom ta. Åhøj-øj-øj! De minns
je fell hur'n pappa gjøle. Han kunne komma må
rent sækkefylla." (Av smarad hars)

"Riper minns je vi tog på ånge nere vi sjøn.
De va fint-e kott på dom, å de fanns myttje ta dom.
Dom holl te deri buskan. Då tog vi'n bebit (beid-
bit) å satt smarar i. Vi hadde borra høl i bægge ån-
ner å satt i e vije, å så hængde vi smarar i bågen.
Dom satte vi i busker, å då fekk vi dom. Åhå! Vi
kunne få hur myttje som helst. De va på høst'n. Lente
forstår je, var de ha varte ta dom nu. Då vare fullt
ta dom. Å dom hadde stygg en lät, tockerdan ene."

Men åven fisket var mer givande då, ån nu.
Då fanns t.o.m. lax i ålven, en fiskesort, som nume-

höl, lpt
holl.
borra.
borra lpt
smärta
delvis kott
i denna
tyg.

3.
ra aldrig kan komma hit upp på grund av indu-
strianläggningarna i älvens nedre lopp. "Å, je
minns'n gång je foljde'n far å drog drag oppi stro-
men. (i sjön Medingen) Å då vi komme opp unner
stromen, feck vi'n stor'n laks på drage. Je minns,
att han höll på kyckte me uti. Ja, ha'nt'n far
skynne se dit, så ha je foljt må. N far skull nå
jämt ha me må på sjön. Han like inte nån annan.
Han va lite grini å, så de ännran sa nå ifrå.

Men han läde opp mej, så de gick bra. Då han
skull lägge netta å, så ville'n ha me må."

Någon berättelse från 60-talets nödår och jak-
tens eller fiskets betydelse under den tiden, minnas de
berättande inte. Men att det var svårt för folket i
socknen då, ha deras föräldrar talat om. - "Je kom
chåg je längesen, 'n pappa tala om, att dom gått
ända te Sunswall för te få lite rög å bare hole
vägen ti tockerdan skrucker. De fanns ju inget

4
veger på den sin. Åhå, vilka veget dom feck gå för
i våd'n. Sj-åj! Slut, de ha vore ett slände för."

"Ja, å så kom je ihåg de deri fiskeing. Dom had-
de fiskehus deri ströman å tog åf. Å, de va trovrit
de folje å pappa dit å ta hele knippen må åf. Je
vet, å mamma brukte salte ne åf i store bytter,
så må hadde för hele vinteren. Men han skull sal-
tes myttje."

En del av invånarna blevo riktiga storjägare.
"De va en deri Torrflovåse, Ol-Annesa, som va säker
te ta dom. Han skot over ett hundre ålger. Å'n
björn skot'n å'n gång. Å han vart så dum, då han
vart gammal, att han trodd' ålgen skull komma
dit å'n dårhemme, så han skull få skjut'n."

Då jakten och fångsten under vinteren gav mer,
än vad man hade behov av, sålde man hare och få-
gel. "Dom kunne köpe opp hele lassar å kore at
Stockholm på på vinterføre, dom som hadde nås-

Postl. Fyra
före-för

ter."

Regelbunden jakt på pålsdjur för skinnets skull förekom inte så ofta. Ibland kunde man dock få in en extra slant även på detta sätt. "Utter tog dom nå myttje. Dom gilla dom. Utterstiinna ha vore dyr dom. Dom kunne få ännu te kunne kroner för dom, stycke. - Ekoren skot dom å snara. Men de va lite på dom (av kött) En del kunne nå sta dom, men ännu välla int'. Men stiinna tog dom. Dom kunne fell få 'n fentöring för dom." - De avyttrade skinnen till kringresande uppköpare. Någon säker inkomst genom pålsdjursjakt och-fångst räknade de dock inte med.

vore

Några bestämmelser om jakt- och fiskerätt funnos inte i dessa brakter på den tiden. "Man ansåg, att man fick fiske å jaga var som helst. Å därför vare bra för fattit e folk på den tiden, som bodde för se i skogjen, å fick stejute å fiske

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
 MED. HAVERÖ
 Frgl. M 25

6.
å leva på. Man ännu ere nu."

Av deras yttrande framgår, att de nu gällan-
de bestämmelserna äro den fattigare befolkningen
till förfång.

Några tvister om fiskevattnen kunna de inte
vinnas sig. (Sådana ha dock förekommit och t. o. m.
slutat med mord ett par gånger.)

Fiskesturer eller jaktfärder till långt av-
lägsna trakter ha ej företagits härifrån.

II Jaktens betydelse.

Som tidigare nämnts, var man så säker på att
få jaktbyte, att man inte behövde gå på jakt för att
direkt samla i förråd, utan man kunde spara, tills
det började kryta. Och vid dessa tillfällen utsträckt
man inte färderna över längre sträckor, än att man
kom hem till kvällen. Undantag utgjorde ålgjakt-

7.
ternas, som kunde draga ut flera dagar. Då övernat-
tede man i fåvodar. Under vanliga förhållanden höll
man sig alltid med färskt vilt genom svärning
av fågel och hare.

När man gick på stogsvandringar eller fär-
dades i skog och mark, förde man alltid geväret
med sig. "Dom kun inte våra säker, utan dom
kräffe ut ^{håder} for bysner å raijer å äune, då dom for
i skogin." Nest var man dock inställd på att
komma över något matnyttigt vilt. både

"Ovver å fjädrer brukte komma fram de
miles. Då hadde kolaran bösser me se å skot dom."
Varför fåglarna sökte sig fram till milorna, visste
inte berättaren.

Som matnyttigt vilt jagade man främst
älq, men även fjäder, vete, hjärpe, ripsa och gräsändet.
Hare förekom rikligt och fängades mycket. En
del människor åt även skorkött, vilket an-

sågs vara gott, men de flesta ville inte äta det. Lägermännen själva hade aldrig smakat skorre.

Ålgar sköts för det mesta. Men längre tillbaka hade man även tagit dem i gropar och gillet. "Borti Tallnigen bortaför Lätternyboan såg vi e gillet 'n gåg. De va nå neruttlue då, men de syntes nå lämningar ette ne. De va'n haga som en snoplog. De dom hadde reda på, var ålgen gick. Å så vart'n smalare å smalare, å der ålgen skull gå ut, vare som nå spänngrejjer må'n kniv i, som hugg te, då ålgen skull isnuom. De va fell som i stån, å hu va ställt på nå sätt, så kniven skull huggen i broste." — "Ja, gropper hadde dom, der dom visste, att ålgen gick. Dom va overtäcket må mossa å ris, å då han komme, så ramfan nå ne å tog sent opp." — Lådana "ålggropper" träffar man på litet varstans i skogarna.

Stjufågel sköts. Och fastån man också sköt

haga
hage
h

ULMA 10383. T. Andersson. 1936

MED. HAVERÖ

Frgl. M 25

mossa

opp

skogsfågel av alla slag, förekom dock mest snarving,
särskilt av de större sorterna, fjäder och orre. "Fjäder
ä. fjäderkonet snara vi."

ifr. 10
20 va

"Se fåglan har väget i stöjen, ä då gjolde dom
som nå hager ta kvister ä ris på siom, ä så la dom
en kapp över må i snara i. Ä då fågeln komme
då, så gecken nå si. - Ja, för hara kunne dom sät-
ta var som helst elle stigen. Dom ha som stiger,
dom går eller dom ä." - Som tidigare nämnts, sna-
rades även mycket ripor.

bls! har?
väger
e?

Det förekom också, att man gjorde stockgiller
för fågel. Det bestod av en stockände, uppgiltad med
stickor, som revos ner av fågeln, varvid stocken föll
ner och klände ihjäl honom. När dessa giller voro kon-
struerade, kunde L. inte närmare beskriva.

hara
i Verklunds
uppteck
muger

Deras snaror voro ofta utsatta över ett stort om-
råde. "Ibland vare hela milen te skogs." Men så var
man också säkert om fångst. "Man kunne få hele

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Fgl. M 25

säcker full blann."

Fru Zetterberg berättar: "Å je minns, då je va liten, å je skull gå fränst deri vägen, då je foljde a pappa, å skrike, då de va nån fåggel. Å-å-å."

Hadde man skjutit någon älg, måste köttet beredas till förvaring. "Skjott roka dom å i bastur, å torkea i baste." Det mesta saltades dock ner i träkärl. Hur denna saltning närmare tillgick, minns inte fru Z. Ej heller kan hon beskriva torkeeringen med säkerhet. Köttet skulle dock först vara saltat till en viss grad, varefter torkeeringen skedde i basten.

14

Då man vintertid fick mycket skogsfågel, sålde man den. Givetvis kunde man lagra den rätt länge vid kyla, så man hängde opp den och lät den frysa. Annars sålde man den genast, om det var tillfälle därtill. Den behövde dock inte frysas i någon särskild ställning. Vår fågeln åt man mestadels opp sylt.

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

Rökt och torokat älgkött användes mycket i hus-
hållet på den tiden. Man åt det till smör och bröd.
Saltat älgkött kokades och äts till potatis.

Det hände stundom, att man även måste salta
mer fågel, då fångsten var riklig och inga tillfällen
att sälja den yppades. Den kokades sedan och äts som
annat salt kött. Förresten var det vanligt att koka
även färsk fågel denna tid liksom hare. Stekning
av fisk och vilt förekom aldrig i deras föräldrahus.

"Ja haren minns je, att a mamma gjole när slags
korv - harakorv. Je vet inte allt, va hu hadde i, men
potatis var då, så de vart den goaste korv, man kan
änka se. Huve å ben tog a bort, men je minns
inte, hur hu gjole å va hu stoppe dit allt, innan
hu sydde igen. De vet je int. - Dom koka nå ha-
ran mest annars, å fuggeln å. Så åt man potatis
å smörgås se."

Fin åsikt om viltkött ger mor Letterberg uttrykt

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

haren
mot haren
tidigt
och i mitt
harakorv

4
fugl av Vett.

färgit o
fuggel
är det ⊖?

ät med följande ord: "De va gott, å de riktigt å, så som man hadde litte socker nu å, så skulle fell våra bra. Men nu får man våra nogd ändå." - "Ja kött va må färtestt bäst. De va nå de goaste de."

våra
våra

Fiske var god mat enligt allas åsikt men allt för lättmätt för att duga till föda vid tungt arbete. Därför skattades köttet högre. Under de tider, tillgången var riklig, åt man kött var dag.

På vissa håll inom socknen sa befolkningen sjöfågel- ägg (mest av knipa) ut "anustuber" och använde i hushållet, enligt vad som berättas. Något sådant inkräffade allriq före, såvitt de visste.

Förutom till mat hade man även nytta av djurens skinn. De användes till klädespressdar, städhudar m.m.

De dyrare skinnen såldes. Men av skovrsteinn gjorde man foder i påsar och kappor. "Je minns å mamma hadde i kappe må skovrsteinn i." - "Ja åsch-

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

steinn gjorde dom fell nå slände te bykser, aj-aj-aj, va slände - å väster. Dom va nå fjock å tang men nästan outslitlen. Å'n pappa hadde nå märkvärdig hanster ta äschler. Å' äljhuor hadde dom nå te slätuer. Då vet je, att'n pappa hadde ta både älj å bjor.

overs
? älj kådet

"Ja bara beredde dom å hadde te for i nå plagg. Dom brukte gjore at barna nån krage å nå på huove."

"Hartasserne skull man ha te krita spiss'n mä."

"Ja faggel'n tog man nå dun te bolster å teuddet. Hjært'n tog man vara på. Dom va fin te rope spiss'n mä." - Även vingpennorna användes. "Dom hadde e stampe, (nagg) då dom bake sunbro."

III Fiskeets betydelse.

Några yrkesfiskare ha icke funnits, utan alla fiskade på lämpliga ställen, både rika och fattiga.

Huvudsakligast fiskade man abborre, gädda,

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

sik, mörk, ål, laxöring och stundom lax samt karr.
 Mörk ansågs vara dålig fisk. Men man gjorde gravfisk
 av den. - "Ta mörk gjole man gravfisk. Man tog store
 kagger, som man salta ne i. Men de va riktigt
 konst de. A mamma hu kunne hu, men se je såg
 int" ätte. Man vet, bana lagg nänt på minne så no-
 ga, de dom hor." - Fisken rensas först och fjällas, för
 att sedan saltas. "Men de va nog någe sketra må salt-
 ningen å. A sen skull'e pressas ne må när tyngn."

Om fiskning berättar fru L. "Je minns, je brukta
 följje a pappa ut se nå rassjocer (små tjärnar) der ova-
 for Kvisselbäckken å meta åbbort. A då minns je, han
 gjole nå flåta sa nå stumpet, å på den far vi ut då.
 Aj-aj-aj! Vi kunn ju ha fore at bottua. De va kotsvar-
 de djupe der utpå. Tänk, att man toles våra må. Men
 se de va rote de. Då hadde dom som nå sorters bo,
 som man bodde si. Må la ut nett å. A då var se
 gå diti 'n dänn boe å vile. ("Boe" var en s. k. slätter-

bant(?)
 bana
 = barnen

åbbort
 inte best. form

flåta
 bli

bod, byggd av smäckt kort rundvirke, hopfhuggat i kretsarna. Boden hade endast tre väggar, framvägg saknades, och bakåt sluttande tak. Golv saknades. Framför boden använde man "nyell" vid övernattningar. De användes som viloställe och vistade under myrslätterna. Därav namnet.)

Å der kokte vi kaffe å stekte fisk å moja oss. De va allsta frammanför. Å de va kote de, ske je säga. Vi tog opp lå i fyre-fem-tin om måtan. Å je minns, va de va trevli bortin därn sjön. Lomen hadde ägg der, å in pappa leta igjen dom. Å nå Locke hadde ju int je sett for. Sj, va de va märkvärdit å kote! - Det vanligaste var dock, att man fiskade i närbelägna fiskevattnen, så att man inte behövede stanna borta över natten.

Om man var långt från hemmet, hände det, att man rensade den fångade fisken före hemtransporten. Men detta var dock inte regel ens då, utan blott i de fall då man ansåg, att fisken därigenom bättre skulle hålla sig färsk. Som bärredskap användes "kont"

myell

en av rida förfärdigad kasse, som bars på ryggen. De användas ofta ännu av en del. Det kunde även hända, att man bar med sig "bytter" för att frakta fångsten i

Som redan nämnts, hände det stundom, att man åt fisk av den fångade under en längre fisketur. Den kokades då i någon medförd panna. Salt hade man alltid med i utrustningen vid sådana tillfällen.

Fisken äts mest färsk under de tider, den var "jäv" (då den högg bäst) Men för vinterbehovet saltades den. Något särskilt märkligt förfaringssätt, vid rensningen för saltning, förekom inte. - På våren torkades fisk. "Då va jädda man tsrke mest. dom tog man tidit på vårn, å då skull dom saltas riktigt, hålsaltas, först, för de få ha dom i fre för flugan. Fluvve tog man bort, å så skat man oppr dom i ryggen å tog u dom. Så satte man en pinne opp till å en mertill, för att dom int skull rullas ihop, så de vart nå vete för flugan. Så spike vi dom på väggan åt

-it inte ut.

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

... solna må insia ut, så dom skull torke. Vi kalla dom tärpälde då sen."

Tenna hembokade fisk användes aldrig som luftfisk utan kokades. "Man kunne lägge dom i vatt'n på kvällen, om man skull koke dom på moran. Då vare te koke dom riktigt länge. En del åt dom torr må smor de."

Rökning av fisk förekom inte. Gravfisk gjorde man däremot av mört, som nämnts. Beredningsättet mindes inte berättaren riktigt och ville därför inte försöka beskriva det.

Den till vinterförråd saltade fisken var hårt saltad för att inte bli "skämd".

Mest kokades fisken liksom viltet, även då den var färsk. Man åt den till potatis med gräslöksås sill. Lärskilt var detta vanligt med gädda. Pepparrott förekom aldrig. En lakring kunne man koke soppa å, fisksoppa. Men de va värt te få san." (fiske)

Fiskepiødet slog man bort, då man inte använde det i fisken.

"Om dom va ute i skogen, så hånne me, de dom stekte fiske på gkon, men allri hemma!"

"Ja finfiske, såndär som sik å laksoring, sag man rommen å. Han va go. Den åt man som han va, sin han vart salt, te smörgåser. Ja laksoring åt man en rå. Men ta sik koka man en å å åt te potatis i ställe för fiske iblan."

Benen reusade man alltid noga ur. Man hade så gott om fiske, att man ansåg sig ha råd att baka den väl.

"Man ansåg, att fisken va go å lättsmält. — De va gott om fiske då. N fappa va särskilt häga te fiske han. I han va int' bress, om han int' feck va på sjon å fiske."

Ja, vi åt fiske när som helst, när de va tillgång på a, å man åt fell alle dagar, då de fanns." Lill eller

gkon

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

haga
hagan
-haga
Vasth

strömming köptes aldrig i deras hem. Man åt salt fisk
av egen fångst, och detta räckte väl till

"Ja åt tog man vara på skinnse de mestremmet
å fessler i kantar, å i slager å de ärrijer i biter. Ja
jädde tog man klarskinn. De finns fell män, som an-
vännie än i dag. De värt klarar'e kaffe sa din."

Meddelare: Julia Letterberg, 71 år
och Anders Letterberg, 80 år.

Uppt. i Kårböcker 1936.
T. Andersson.

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
MED. HAVERÖ
Frgl. M 25

----- "Men ovan, som jag är, har jag inte hunnit få med berättarnas "mål" annat än bitvis. Därvid har jag inte heller vågat använda landsmålsalfabetets tecken annat än i några ljud, som jag tyckt vara särskilt starkt framträdande. F.ö. har jag försökt skriva talspråk med vanlig beteckning. Men då jag inte heller tränat detta förut, är det säkerligen en hel del brister även där. Vidare är nog inte denna längre uppteckning något prov på äkta haverösmål, då fru Zetterberg härstammar från Borgsjö och Zetterberg själv från Värmland. ---- Då skulle den lilla uppteckningen efter Fru Högberg däremot vara mera äkta. Hon lär tala oförfalskat haverösmål. Jag är bara inte kapabel att teckna det tillfullo."

Exc. ur brev från Tage Andersson, Kölsillre 3/3 1937.

ULMA 10383. T. Andersson. 1936
 MED. HAVERÖ
 Frgl. M 25